

ДО ІСТОРІЇ СТВОРЕННЯ ЮРИДИЧНИХ ТОВАРИСТВ ЗА КОРДОНОМ І В УКРАЇНІ

У статті висвітлюється історія створення юридичних товариств за кордоном і в Україні. Наголошується на ролі статутів цих товариств в організації правознавства. Зазначається, що появу юридичних товариств у Російській імперії зумовила Судова реформа 1864 р. З'ясовані причини існування перших юридичних товариств на теренах України

Ключові слова: юридичні товариства, право, наука, університети, юридичні з'їзди.

Ідея створення юридичних товариств у світі не є надто давньою, як може здатися на перший погляд. Не зважаючи на те, що в різних галузях наук та мистецтв у Західній Європі існувало багато товариств, однак у середині ХІХ ст. товариств, які присвячували свою діяльність науці права, було зовсім мало.

Перше за часом юридичне товариство було утворене у Франції. Це була Тулузька академія законодавства (заснована у 1851 р.). Через чотири роки утворилося Лондонське юридичне товариство (1855 р.). У 1858 р. розпочало свою діяльність Берлінське юридичне товариство. Нарешті, у 1860 р. розпочала свою діяльність Мадридська академія правознавства і законодавства. З кінця 50-х і на початку 60-х років ХІХ ст. найбільше з'явилося юридичних товариств на теренах Німеччини: у Мюнхені, Карлсруе (Велике Герцогство Баденське), у Відні, Лейбасі та багатьою інших містах. Усі ці товариства переслідували мету, щоб люди, близькі один до одного за своїми правничими інтересами, могли збиратися разом та ділитися думками і набутими відомостями, могли розглядати різні питання правознавства. Так, наприклад, юридичне товариство з Мюнхена, згідно з першим параграфом свого статуту, мало на меті *наукові заняття і присмне проведення часу*. На своїх зібраннях члени товариства повідомляли і розглядали різні питання, що мали юридичний інтерес. Частина часу на кожному зібранні відводилася розмовам на різні юридичні теми. Загалом, статутна мета усіх таких товариств полягала у сприянні розвитку правознавства і розширенню контактів між юристами.

Слід зауважити, що такі цілі будь-яке товариство переслідувало і тоді, коли правнича наука в Німеччині була на висоті розвитку, і тоді, коли постійними членами товариства могли бути тільки особи, які закінчили університетський курс на юридичному факультеті. І все це було зазначено в другому параграфі статуту.

Метою Берлінського юридичного товариства було рухати науку права і надавати юристам місце для спілкування. Для досягнення цієї мети

облаштували Кабінет для читання, в якому члени товариства постійно забезпечувалися тогочасними юридичними журналами і новими книгами, а також планувалися щомісячні зібрання (окрім липня і серпня). Той, хто бажав виступити на зібранні, повинен був за 8 днів до цього подати письмову заяву про тему свого виступу президентові товариства. Усі виступи мали бути юридичними, при цьому часто дозволялося повідомляти про цікаві випадки з практики або роздуми про нові юридичні дослідження. Такі повідомлення супроводжувалися дебатами, однак за керівництва президента Товариства. Після завершення виступів члени товариства могли зробити необхідні повідомлення і заяви. Членами товариства могли бути тільки особи, які служили у пруських судових і центральних адміністративних місцях, такі, які перебували як на дійсній службі, так і у відставці, а також професори німецьких університетів.

Дане Товариство зіграло особливу роль в об'єднанні пруських юристів. Але воно цікаве ще й тим, що, власне, у його надрах вперше зародилася думка про створення *Німецького юридичного товариства*. Це питання було порушене у березні 1860 р. і вже у травні того ж року у «Прусських судових відомостях» було надруковано, разом з проектом статуту майбутнього товариства, запрошення до вступу до нього. Між іншим, у запрошенні було сказано, що мета Товариства полягає в тому, щоб сприяти зближенню між німецькими юристами для жвавого обміну думками та особистого знайомства; сприяти ще більшому визнанню єдиного для Німеччини законодавства у сфері цивільного, кримінального права і судочинства; визначати перешкоди, які цій справі заважають; і погодитися щодо заходів, здатних посунути вперед питання єдності права.

Цікавий ще такий факт. Думка про скликання юристів належить правнику К. Гольцендорфу. 3-го березня 1860 р. він запропонував у Раді Товариства голові Товариства передати на розгляд питання про скликання з'їзду німецьких юристів. 10-го березня ця пропозиція була зустрінута загальним схваленням [1].

27-го серпня 1860 г. перший з'їзд юристів відбувся і, як відомо, з'їзди юристів почали скликатися регулярно, вони давали для Німеччини дуже важливі і плідні результати для узагальнення німецького законодавства [2]. На сторінках «Юридичного вісника» за 1873 р. (березень-квітень) було надруковано «Статут з'їзду німецьких юристів» (с. 54); але ще раніше, у 1862 р., в «Журналі Міністерства юстиції» було надруковано «Короткий витяг з статуту з'їзду німецьких юристів».

Перше у Франції юридичне товариство з'явилося у Тулузі. У травні 1851 р. була відкрита *Тулузька академія законодавства*. Вона була відкрита завдяки старанням одного зі знавців римського і французького права І. Бенеша (помер у 1855 р.). Дана академія відразу ж набула статусу спеціального вченого товариства згідно з широким завданням, яке визначалося статутом: «сприяти розвитку науки права», виконувати своє

високе призначення різними шляхами. Допускаючи до свого середовища виключно тулузьких юристів, які були професорами при університетах, мали відповідні відомі звання у магістратурі, адвокатурі і прокуратурі, а також обіймали різні посади в адміністрації, вона підтримувала і збагачувала свою скромну, але корисну діяльність постійними контактами з вченими товариствами, звертаючись часто за порадою і вказівками до знаменитих іноземних спеціалістів, яких вона вважала своїми почесними членами або членами-кореспондентами.

В Англії юридичне товариство було засноване у 1855 р. Мета цього Товариства полягала у сприянні вивченню і розвитку науки правознавства; у сприянні дослідженням про предмети, які стосуються законів у соціальному, моральному і політичному змісті, і, особливо, заохочення і допомоги дослідженням, які стосуються джерел, форми і впливу законів Об'єднаного королівства. Товариство допомогло сягнути цієї мети головним чином завдяки об'єднанню своїх членів у періодичних зібраннях, в яких читалися статті про предмети, обрані членами Товариства і які лежали у вищеозначених межах, завдяки друкуванню і повідомленням авторів цих статей.

Перше зібрання даного юридичного товариства в Англії відбулося 12-го травня 1855 р. Президент товариства сер Річард Бетель відкрив зібрання членів Товариства промовою, в якій сказав таке: «Вітаю вас з утворенням товариства. Воно має на меті заповнити прогалину, як давно була помічена і яка є майже характерною рисою англійської адвокатської гурмади. Країна опікується товариствами для сприяння літературі, мистецтвам і майже кожній галузі розумових занять. Ми давно маємо Королівське товариство, товариство вивчення давнини, історії, географії, хімії, архітектури, живопису, скульптури; але члени юридичної професії, які все своє життя повинні дивитися на себе як на орган найбільш високої галузі знання – моральної філософії, здійснюваної в законах і закладах великого народу, досі не створили товариства для сприяння одного іншому. Немає іншого класу в державі, від якого так би залежало людське щастя, або заняття якого і вишукування були так тісно пов'язані з прогресом і благополуччям людства» [3, с. 6].

Ці слова Р. Бетеля член Одеського юридичного товариства М.І. Шимановський навів для того, щоб зрозуміти чи вони підходили для російських юридичних товариств. І це справді так. У Росії в цей час були Вільноекономічне та Географічне товариства, Товариство історії і давнини, Товариство лікарів. Усі вони зажили собі заслуженої популярності і встигли принести користь науці. Однак до 1862 р. у Російській імперії не було жодного юридичного товариства [4, с. 595].

У кінці 1860 і 1861 років у журналістиці починають лунаєти голоси про можливість і користь для Росії юридичних товариств. Невідомий автор, розповідаючи про своє перебування в Берліні і відвідування Берлінського

юридичного товариства, висловив переконання, що і в Росії такі товариства будуть дуже корисними. Автор зазначає: «Але, разом з усвідомленням користі, яку б принесло у нас товариство юристів, я сміло можу висловити також переконання, що в царювання імператора Олександра II створенням такого закладу, вірогідно, знайшло би у нас з боку уряду цілковите схвалення...» [5, с. 32].

Сказати достовірно, коли в Російській імперії вперше утворилося юридичне товариство, дуже важко. Але все ж з літературних джерел видно, що в «Іркутських відомостях» повідомлялося, що ще в жовтні 1861 р. чиновники канцелярії губернського суду просили присутніх відкрити їм можливість ознайомлення з юридичною наукою за допомогою бесід і читань. Вечори, організовані з цією метою, мали великий успіх протягом двох зим і знайшли співчуття в іркутській публіці. Заснування нового судочинства розглядалися і обговорювалися з боку їх застосованості до Сибіру [6, с. 656].

Відтак, починаючи з № 157 «Північної Пошти» за 1862 р., стало відомо, що деякі жителі міста Астрахані, через майбутні перетворення судочинства і судівництва, виявили бажання заснувати товариство, яке б за допомогою особливої бібліотеки, бесід і лекцій сприяло поширенню в Астраханській губернії юридичних відомостей. Невдовзі вони звернулися до місцевого начальства з проханням про дозвіл передати в окреме завідування юридичні та історичні книги Астраханської громадської бібліотеки [7, с. 483]. Чим закінчилося це ходатайство астраханських жителів, ми не знаємо, але цікавим є те, що автор статті, який повідомляв про це, зустрів у край ворожий спротив щодо утворення юридичного товариства в Астрахані. Доводилася несвоєчасність взагалі утворення юридичних товариств у царській Росії. Така заява, у зв'язку з тією роллю, яку свого часу відіграла «Північна Пошта», само собою зрозуміло, не могла пройти непоміченою з боку юридичних органів.

Член Московського юридичного товариства Г. Раєвський присвятив відповіді на цю замітку велику статтю в «Журналі Міністерства юстиції», в якій, між іншим, писав: «Невже ми ще мало трудилися в межах своїх приватних відносин; невже не переконалися, що такою роз'єднаною працею ми не тільки не встигаємо у спільній справі, а навпаки, більше і більше втрачаємо почуття взаємного зв'язку і громадського інтересу? Хотілося б побачити, що юридичному товариству можна буде утворитися тільки тоді, коли абсолютно дозріє почуття законності, тобто тут мета повністю змішується із засобом. Не почуття законності розвивається для заснування юридичних товариств, а юридичні товариства засновуються для розвитку почуття законності. І якось дивно звучить на сторінках «Північної Пошти» питання про заснування юридичного товариства і ця відповідь: «Не дозріли». І це в той час, коли у Державній Раді розглядається проект нового судочинства і судівництва» [Там само, с. 487]. Завершив Г. Раєвський свою

статтю щирим побажанням, щоб у Росії засновувалося якомога більше юридичних товариств і якомога скоріше.

Під впливом усвідомлення, що заснування в Росії юридичних товариств абсолютно своєчасне, а також те, що це може принести користь, редакція «Журналу Міністерства юстиції», бажаючи, зі свого боку, сприяти роз'ясненню даного питання, надрукувала в квітневому номері за 1862 р. «Проект статуту російського юридичного товариства». З цього часу в газетах і журналах починають з'являтися то відомості, то думки про відкриття юридичних товариств, то проекти статутів, поданих урядові на затвердження. Так у № 47 «Тобольських Губернських Відомостей» була висловлена думка про заснування в Тобольську юридичного товариства.

Особливо багатим на відомості про юридичні товариства був 1864 р. Так, з №№ 43 і 44 «Курських Губернських Відомостей» ми дізнаємося про з'їзд судових слідчих і про зібрання юристів і змагальників юридичної справи у місті Курську. Тут також розміщено і проект умов діяльності юридичного товариства у Курську.

У № 42 «В'ятських Губернських Відомостей» розміщено проект юридичного товариства у м. В'ятці.

У № 23 «Пермських Відомостей» розміщено проект Пермського юридичного товариства, а в «Журналі Міністерства юстиції» за серпень 1864 р. повідомлялося також про те, що зміст означеного проекту повністю відповідає змістові статуту Камянець-Подільського товариства.

У додатку до № 10 «Харківських Губернських Відомостей» П. Костир повідомив новину про діяльність Харківського юридичного товариства.

У «Журналі Міністерства юстиції» за липень 1864 р. викладені відомості про Катеринославське юридичне товариство і проект його статуту, запропонований на затвердження уряду. Думка про утворення юридичного товариства в Катеринославі виникла ще у 1863 р. між чиновниками судового відомства Катеринославської губернії.

У 1865 р. є відомості про юридичні зібрання в Херсоні («Одеський вісник», №4) і відомості про Московське юридичне товариство («Московські університетські відомості», № 5, с. 343–352) та «Журналу Міністерства юстиції», Т. 12, с. 637–164).

У 1866 р. П. Пфаф у № 27 «Листка Керч-Єнікольського Градоначальства» виклав проект заснування в м. Керчі юридичного товариства, а в № 42 «Миколаївського вісника» розміщена стаття про перші юридичні зібрання на теренах України. Відтак розміщені відомості про утворення юридичних товариств в Петербурзі, Києві, Казані та Одесі.

У чому ж полягала причина одночасного виникнення такої кількості юридичних товариств у Російській імперії? Причиною цього руху і взагалі зближення юристів була та велика реформа, яка завершилася у царювання Олександра II і відома під назвою «Судова реформа». Спосіб утворення Статуту 20-го листопада 1864 р. полягав у тому, що Комісія з переробки

судової частини під головуванням В.П. Буткова, розпочала в жовтні 1862 р. доручену їй роботу. Вона, перш за все, визнала корисним і необхідним для успішного виконання покладених на неї завдань мати на увазі усі ті практичні заняття, які стосувалися розвитку викладених у керівництві Комісії основних начал – усі відомості і думки, що могли бути доставлені з різних частин Росії особами, які добре знайомі з судовою частиною взагалі і місцевими умовами різних губерній.

Для отримання таких відомостей Комісія, по-перше, звернулася через Державного секретаря до Міністерства юстиції про запрошення усіх чинів судового відомства, і тих, хто побажає, доставити прямо в Комісію свої пропозиції. По-друге, звернулася до усіх професорів юридичних наук про повідомлення Комісії їхніх зауважень щодо статей основних положень стосовно правильного і найбільш вдалого відповідно до вимог науки і умов нашого суспільного життя розвитку цих положень у складених Комісією проектах статутів судочинства. По-третє, запросила через періодичні видання усіх осіб, які бажали надати Комісії у цій важливій і важкій справі своє сприяння, доставити в Комісію зауваження і пропозиції про розвиток і застосування основних положень взагалі щодо різних предметів [8, с. 13].

Цей заклик юристів до діяльності на загальну користь справи не пройшов безслідно. До Комісії було подано 448 зауважень. З них повідомлено співробітниками судового відомства 321, іншими особами, в тому числі і вченими-професорами, – 127. Цей відгук на майже перший заклик юристів до участі в законодавчій роботі, свідчить сам за себе. Під впливом цього заклику, а саме, з одного боку, бажаючи дати відповідь на «Основні положення судовлаштування і судочинства» (як, наприклад, в Іркутську), почали утворюватися зібрання юристів для обговорення основ проекту, відтак, з іншого боку, юристи почали збиратися ще й тому, щоб дізнатися про нові віяння.

Судова реформа від 20-го листопада 1864 р. мала на меті будувати магістратуру, прокуратуру і адвокатуру вже на початку юридичної освіти. Вона стала необхідністю у саморозвитку і самоосвіті. Ось де причина виникнення одночасно в різних кінцях Російської імперії юридичних товариств. Це прагнення юристів до зближення, розвитку і розширення своїх знань було таким сильним, що редакція «Журналу Міністерства юстиції» вже у 1864 р. вирішила заявити про таке: «можна сказати, що справа утворення у нас юридичного товариства повністю сформувалася; тепер залишається тільки чекати на результати його діяльності. З повною вірою в успіх цього нового заходу ми чекаємо відомостей про діяльність існуючих юридичних товариств, обіцяючи відомості ці без затримки розміщувати на сторінках нашого журналу» [9, с. 412].

Спочатку ці відомості були дуже скупі. Юридичні товариства, покликані до життя під впливом нових реформ у країні, скоро почали затухати через становище, в яке вони потрапили, виконавши первісне своє завдання. А

головне, будучи залишеними в місцевостях, де довго ще не було нових судових закладів, а діяла стара система судочинства зі своєю «канцелярською таємницею» і «буквальним змістом закону». Однак головна причина, внаслідок якої основні юридичні товариства пережили периферійні, полягала переважно у тому, що не зникли з арени ті товариства, які приєдалися до Московського, Київського, Одеського, Харківського, Казанського та інших великих університетів. Голова Московського юридичного товариства В.М. Лешков у своїй промові на першому з'їзді юристів казав: «... хоча Судова реформа на перших порах зумовила появу багатьох юридичних товариств, але коли члени цих товариств уяснили собі значення і зміст судових статутів, товариства стали закриватися – залишилося одно наше Московське юридичне товариство і, власне тому, що воно приєдналося до такої величної установи як Московський університет» [10]. Мало цього, дане Товариство скликало перший з'їзд вітчизняних юристів, який, у свою чергу, виступив з ініціативою про зближення юристів шляхом утворення нових юридичних товариств.

Першим за часом після Московського юридичного товариства таке саме товариство утворилося при Університеті Святого Володимира в Києві, відтак у Санкт-Петербурзі, Казані, Новоросійську. Думка, що юридичне товариство може спокійно функціонувати під прикриттям університету цілком зрозуміла. Там, де університети – там групуються сили теоретиків, там, згідно з розміщенням тодішніх судових округів, знаходяться представники вищої магістратури, прокуратури, там і більша кількість адвокатів.

Притулившись до університету, юридичне товариство було справді ланкою, яка пов'язувала науку з практикою. Але цей зв'язок з університетом не тільки зовнішній, він проявлявся у діяльності, власне, самого Товариства, аби, згідно зі своїм складом, показати на собі відбиток як практики в науці, так і науки в практиці. Юридичні товариства зі змішаним складом повністю виправдовували важливе своє призначення у суспільстві.

Джерела та література

1. Кохнов В.И. О съездах германских юристов / В.И. Кохнов // Юридический вестник. – 1873. – Март-апрель.
2. Съезд германских юристов в Берлине 27–30 августа 1860 г. / Составил В.А. Умов по записям профессора Московского университета В.И. Никольского // Юридический вестник. – 1873. – Март-апрель. – С. 51.
3. Шимановський М.И. Исторический очерк образования и развития юридических обществ в России / М.И. Шимановский. – Одесса, 1882. – Приложение к протоколу № 19 заседания Новороссийского юридического

общества. – 26 с.

4. Юридические общества в Карлсруэ, Вене и Лайбахе // Журнал Министерства юстиции. – 1861. – Т. 16. – С. 595.

5. Юридические общества Берлинское и Немецкое // Юридический вестник. – 1860 и 1861. – № 13. – С. 32.

6. Журнал Министерства юстиции. – 1863. – № 17. – С. 656–657.

7. Раевский Г. Проект юридического общества в Астрахани // Журнал Министерства юстиции. – 1862. – Т. 13. – С. 483–487.

8. Бутков В.П. О порядке работы комиссии / В.П. Бутков // Журнал Министерства юстиции. – 1864. – С. 13.

9. Редакция журнала: О создании юридических обществ // Журнал Министерства юстиции. – 1864. – Т. 21. – С. 412.

10. Лешков В.Н. Речь о созыве Первого съезда русских юристов / В.Н. Лешков // Юридический вестник. – 1882. – Январь. – С. 14.

Пилипчук О. О. К истории создания юридических обществ за рубежом и в Украине.

В статье освещается история создания юридических обществ за рубежом и в Украине. Выяснена роль уставов этих обществ в организации правоведения. Отмечается, что появление юридических обществ в Российской империи обусловила Судебная реформа 1864 года. Освещены причины существования первых юридических обществ на поприще Украины.

Ключевые слова: юридические общества, право, наука, университеты, юридические съезды.

Pylypchuk O. O. To history of creation of law societies abroad and in Ukraine.

In the article history of creation of law societies abroad and in Ukraine is illuminated. The role of regulations of these societies in organization of jurisprudence is found out. It is marked that appearance of legal societies in Russian empire was stipulated by Judicial reform of 1864. Reasons of existence of the first law societies are lighted up on the walk of life of Ukraine.

Keywords: law societies, right, science, universities, law conventions.

УДК 011/016; 019.3

Пилипчук О.Я.

ПОЧАТОК НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЗНАЧНОГО ВІТЧИЗНЯНОГО ЗООЛОГА О.О. КОВАЛЕВСЬКОГО

У статті розповідається про початок науково-дослідної діяльності видатного біолога-еволюціоніста, дарвініста, академіка Петербурзької Академії наук Олександра Онуфрієвича Ковалевського (1840–1901). Наголошується, що наукові роботи вченого у сфері зоології, порівняльній ембріології і фізіології безхребетних тварин отримали всесвітнє визнання

Ключові слова: зоологія, еволюційне вчення, порівняльна анатомія, фізіологія беспозвоночних, наука